

УДК 658.15 : 657.012.32

Біленко Д.В., к.е.н., доцент кафедри бізнес-статистики та економічної кібернетики Донецького національного університету імені Василя Стуса

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИЗИКІВ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті розглянуто основні поняття управління грошовими потоками, виходячи з яких було сформульовано основні вимоги до процесу управління грошовими потоками підприємства. Для відповідності цим вимогам усі потоки підприємства (грошові, інформаційні, матеріальні та інші) мають бути синхронізовані. Способом синхронізації та загальносистемної оптимізації є надання потокам відповідних керуючих та коригувальних дій. Дане завдання ускладнюється впливом великої кількості факторів ризиків і невизначеності. Для забезпечення загальносистемної оптимізації ресурсних процесів на підприємстві з урахуванням їх взаємозв'язків між собою з метою виявлення реальних факторів ризиків було визначено основні характеристики системи управління грошовими потоками підприємства, та сформовано механізм планування і контролю за узгодженістю потоків на основі існуючих форм аналізу діяльності підприємства. Запропонований підхід до розробки системи управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності в статті був представлений у вигляді послідовності відповідних кроків, а також візуалізований у вигляді схеми.

Ключові слова: грошові потоки, фактори ризиків та невизначеності, системний підхід

Рис. 2, Табл. 1, Літ.11

Біленко Д.В.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К УПРАВЛЕНИЮ ДЕНЕЖНЫМИ ПОТОКАМИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ РИСКОВ И НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

В статье рассмотрены основные понятия управления денежными потоками, исходя из которых были сформулированы основные требования к процессу управления денежными потоками предприятия. Для соответствия этим требованиям все потоки предприятия (денежные, информационные, материальные и другие) должны быть синхронизированы. Способом синхронизации и общесистемной оптимизации выступают соответствующие управляющие и корректирующие воздействия. Данная задача осложняется влиянием большого количества факторов рисков и неопределенности. Для обеспечения общесистемной оптимизации ресурсных процессов на предприятии с учетом их взаимосвязей между собой с целью выявления реальных факторов риска были определены основные характеристики системы управления денежными потоками предприятия, и сформирован механизм планирования и контроля за согласованностью потоков на основе существующих форм анализа деятельности предприятия. Предложенный подход к разработке системы управления денежными потоками предприятия в условиях рисков и неопределенности в статье был представлен в виде последовательности соответствующих шагов, а также визуализирован в виде схемы.

Ключевые слова: денежные потоки, факторы риска и неопределенности, системный подход

Bilenko D.

A SYSTEM APPROACH TO MANAGING ENTERPRISE CASH FLOW UNDER RISK AND UNCERTAINTY

In the article the main concepts of cash flow management are considered, reasoning from this the main requirements to the enterprise's cash flow management were formulated. To meet these requirements, all enterprise flows (cash, information, material, etc.) must be synchronized. The method of synchronization and optimization are the control and corrective actions. This task is complicated by the influence of a large number of risk factors and uncertainties. To ensure the enterprise resource optimization, taking into account their interrelationships in order to identify real risk factors, the main characteristics of the enterprise cash management system were determined, and flows consistency planning and monitoring mechanism based on existing forms of analysis of the enterprise's activities was established. In the article the proposed approach to developing an enterprise cash flow management system under risk and uncertainty was presented in the form of a sequence of corresponding steps, and also visualized in the form of a scheme.

Key words: cash flows, risk factors and uncertainties, system approach

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування українських підприємств питання управління грошовими потоками та, як слідство, фінансовою стійкістю, є вкрай актуальним, як для менеджменту самих підприємств, так і для держави. Так, в 2016 році 27% підприємств одержали збитки, з них найбільш збитковими були підприємства, які займаються фінансовою та страховою діяльністю та операціями з нерухомістю. На жаль, позитивна динаміка не спостерігається, оскільки в 2015 році цей показник був на тому ж самому рівні, а в січні-червні 2017 року вже 32% підприємств були визнані збитковими [1]. Негативний грошовий потік для підприємств означає високу вірогідність банкрутства, а для держави – зниження податкових надходжень, скорочення робочих місць, тощо.

Причиною збиткової діяльності українських підприємств є як несприятливі макроекономічні умови (спад попиту на світових ринках на деякі види експортної продукції, політична нестабільність, недостатня кількість фахівців, інфляція), так і внутрішні чинники (низький рівень управлінських рішень). Все це в сукупності формує фактори ризиків та невизначеності, в яких доводиться функціонувати українським підприємствам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми, що розглядається Проблеми управління фінансами підприємств присвячено достатньо праць як вітчизняних вчених, так і зарубіжних вчених [2-5]. Дослідження цього питання в умовах ризиків та невизначеності з урахуванням української специфіки висвітлено в багатьох працях вітчизняних вчених [6-7]. Кожна з перелічених наукових робіт дозволяє досліджувати проблему з різних аспектів, але більшість з них носить більш теоретичний або узагальнюючий напрям, ніж практичний.

Визначення окремих питань, що не вирішені в обраній для дослідження проблемі Сучасні умови вимагають розробки ефективних підходів та практичних інструментів до управління кожною складовою фінансової діяльності підприємства в умовах ризиків та невизначеності, але, в той же час, втрата зв'язків між складовими може призвести до прийняття невірних рішень. Звідси постає необхідність в розробці такого підходу до управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності, який відповідав би існуючим умовам діяльності підприємства та забезпечував би взаємозв'язок між кожним етапом управління грошовими коштами.

Метою статті є розробка системного підходу до управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності, впровадження якого дозволить оперативно формувати необхідну інформацію з поточної звітності і приймати на її підставі рішення.

Виклад основного матеріалу. Фінансове подання будь-якої господарської діяльності підприємства можна звести до простого та інтуїтивно зрозумілого її опису у вигляді надходжень грошових коштів і відтоків, позитивна різниця між якими в будь-який момент часу свідчить про ефективність бізнесу.

У теорії фінансів поняття різниці між сумами надходжень і виплат грошових коштів підприємства за певний період часу отримало назву – грошовий потік (від англ. Cash flow, звідси загальноприйняте позначення потоку платежів – CF) [2]. Тут слово потік як символ постійного переміщення використовується для опису суті цього явища, яке полягає в постійному русі грошових коштів, а англійське слово «cash», що означає готівку, набуває значення отриманих грошей, які потенційно легко перевести в готівку.

При чисельному значенні грошового потоку більше нуля говорять про позитивний грошовий потік, менше нуля – негативний. Позитивний грошовий потік формують грошові кошти, що надійшли, наприклад, від продажу товарів, виконання робіт, надання послуг. Негативний грошовий потік формують кошти, що витрачаються, наприклад, інвестиції, повернення кредиту, витрати на сировину, енергію, матеріали тощо.

В основі управління грошовими потоками лежить концепція грошового кругообігу. Кругообіг починається з витрат коштів на придбання засобів виробництва і на оплату праці працівників. Далі забезпечується безперервність процесу виробництва, і, нарешті, товарна форма вартості трансформується в грошову. Якщо на будь-якому з етапів грошовий потік зменшується або припиняється, то виникає явище неплатоспроможності, що може привести до фінансової нестійкості, і як результат, до банкрутства підприємства [3-6].

Фінансова стійкість, під якою розуміється стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом їх ефективного використання забезпечити безперебійний процес виробництва та реалізації продукції (послуг), визначається на базі аналізу грошових потоків шляхом визначення моментів і величин надходжень та відтоків грошової готівки. Фінансовий стан підприємства залежить від надходження грошових коштів, що забезпечують покриття його зобов'язань.

Відсутність необхідного запасу грошових коштів зазвичай вказує на фінансову нестійкість підприємства, надлишок коштів може бути пов'язаний з упущеною можливістю їх вигідного розміщення і отримання додаткового доходу [7,8].

Виходячи з наведених вище основних понять, можна сформулювати основні вимоги до процесу управління грошовими потоками підприємства:

- фінансові ресурси мають бути в наявності в необхідному обсязі в термін виникнення потреби в них;
- джерела залучення фінансових ресурсів мають бути надійні;
- розподіл фінансових ресурсів має бути оптимальним;
- рух по всьому ланцюгу створення додаткової вартості фінансових, матеріальних, інформаційних та будь-яких інших ресурсів підприємства має бути узгоджений.

Для відповідності зазначеним вимогам грошові потоки та супроводжуючі їх інформаційні, матеріальні та інші, необхідно синхронізувати шляхом надання їм керуючих та коригувальних дій. Дане завдання ускладнюється впливом великої кількості факторів ризиків і невизначеності. Так, наприклад, щоб виконати вимогу відповідності параметрів потоків обсягу та часу необхідно точно визначити час і розмір витрат на закупівлю і транспортування обладнання та матеріалів, норми складування і виробництва, збутові і розподільні технології і т.д., що не завжди можливо з причин, що не залежать від керівництва підприємства. При визначенні джерел залучення фінансових ресурсів обираються джерела мінімальної вартості та ризику, який в більшості випадків оцінюється експертно.

На практиці проблема узгодженості грошових потоків стоїть особливо гостро перед підприємствами, де існує відстрочка надходження грошових коштів. Зазвичай рішення проблеми зводиться до розробки регламенту фіксації планованих надходжень грошових коштів та ефективної організації платежів на етапі оперативного планування, результатом

є визначення «ненадійних» контрагентів і якісна робота з ними щодо закриття дебіторської заборгованості [3,5].

Однак в динамічних ринкових умовах будь-яке підприємство ризикує зіткнутися не лише з проблемами порушення умов платежів, а й з іншими факторами невизначеності, таких як зміна попиту на продукцію, ціни закупівлі, нових правил оподаткування і т.д. Ігнорування факторів ризиків і невизначеності, їх впливу на сукупність відносин ресурсних потоків, закономірно пов'язаних один з одним в єдине ціле, веде до розбалансованості грошових потоків підприємства.

Для забезпечення загальносистемної оптимізації ресурсних процесів на підприємстві з урахуванням їх взаємозв'язків між собою необхідно, по-перше, визначити основні характеристики системи управління грошовими потоками підприємства з метою виявлення реальних факторів ризиків, по-друге, сформулювати механізм планування і контролю за узгодженістю потоків на основі існуючих форм аналізу діяльності підприємства і вдосконалення повноважень щодо впровадження коригувальних заходів.

Розробка системи управління грошовими потоками підприємства матиме практичну значимість лише в тому випадку, якщо її основні характеристики будуть відповідати загальноприйнятим підходам до аналізу грошових потоків.

Рух грошових коштів на підприємстві прийнято розглядати в розрізі поточної, інвестиційної та фінансової діяльності (будемо розглядати лише підприємства, котрі переслідують одержання прибутку як основну мету) [2-4,6].

Під поточною діяльністю підприємства розуміється діяльність, пов'язана з виробництвом, виконанням робіт, наданням послуг, продажем товарів, здачею майна в оренду та ін. Для кожного елемента грошового потоку поточної діяльності характерні специфічні ризики. Так, наприклад, надходження виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) піддається впливу фактора невизначеності через зміни попиту на кінцевий продукт і ціни реалізації. Для підприємств, що діють в висококонкурентних ринкових умовах даний фактор, може мати вирішальний вплив. Наприклад, для підприємства житлово-комунального господарства ризики, пов'язані з дебіторською заборгованістю, можуть привести до нестачі готівки на рахунках, в той час як вартість їх послуг є строго регламентованою і впливати на прогнозовані грошові потоки не може [2,4-6].

Під інвестиційною діяльністю підприємства розуміється вкладення коштів, цінних паперів, іншого майна, в тому числі права, що мають грошову оцінку, і здійснення практичних дій з метою отримання прибутку. Грошові потоки від інвестиційної діяльності зазвичай являють собою надходження і витрачання грошових коштів, пов'язаних з придбанням або продажем довгострокових активів підприємства, а також з доходами від зроблених раніше інвестицій. Ризики, пов'язані з надходженням коштів від інвестиційної діяльності також як і з поверненням фінансових вкладень, полягають в тому, що прибуткові статті можуть виявитися нижчими за прогнозовані раніше, а видаткові – вище. Наприклад, сукупність витрат на відтворення (модернізацію, реконструкцію і т.д.) основних фондів підприємства може перевищити заплановані, а додаткова виручка від реалізації через зниження попиту – виявитися нижче. Крім цього, причиною неузгодженості грошових потоків від інвестиційної діяльності може стати можливе зменшення привабливості інвестиційного проекту, зростання інфляції, зміна процентної ставки на фінансовому ринку та ін. [2,6,7].

Під фінансовою діяльністю підприємства розуміється діяльність, в результаті якої змінюються розмір та склад власного капіталу і позикових коштів. Зміст фінансової діяльності підприємства полягає в належному забезпеченні фінансування за рахунок залучення і оптимального поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел. Внутрішнє фінансування здійснюється за рахунок коштів, отриманих від діяльності самого підприємства, тобто за рахунок здійснення поточної діяльності: прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від продажу або здачі в оренду майна і т.д. Зовнішнє фінансування використовує кошти, не пов'язані з діяльністю підприємства: внески власників у статутний

капітал, кредит, зобов'язання боржників, державні субсидії тощо. Частина залучених коштів можна віднести до грошових потоків від інвестиційної діяльності. Звідси, можна сказати, що ризики, пов'язані із забезпеченням підприємства фінансовими ресурсами, частково враховуються при оцінці ризиків поточної та інвестиційної діяльності [2,4-7].

Всі фактори ризику, що впливають на формування грошових потоків від поточної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства, можна розділити на зовнішні і внутрішні, їх узагальнений перелік і вплив на кожен вид діяльності представлено в табл.1 (символом «+» визначено вплив):

Таблиця 1. Фактори ризику і невизначеності, що впливають на формування грошових потоків підприємства

Фактори ризику	Діяльність підприємства		
	поточна	інвестиційна	фінансова
зовнішні			
Кон'юнктура товарного ринку		+	+
Кон'юнктура фінансового ринку	+	+	
система оподаткування	+		
Правила ділового обороту	+		
Система здійснення розрахункових операцій		+	+
внутрішні			
Тривалість операційного циклу	+		
Тривалість виробничого циклу	+		
Амортизаційна політика	+	+	
Інвестиційні програми		+	+

Таким чином, в системі управління грошовими потоками підприємства все чинники ризиків і невизначеності, що впливають на фінансову стійкість взаємозалежні і взаємопов'язані, відділення їх один від одного при плануванні грошових потоків і розробці коригувальних заходів призведе до втрати цілісності, і як наслідок, їх розбалансованості.

Побудова системи управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності має ґрунтуватися на принципах:

- принцип інформативної вірогідності та прозорості, який полягає в тому, що базою для управління грошовими потоками має виступати оперативна та достовірна облікова інформація, яка формується з бухгалтерської і управлінської звітності;

- принцип планування і контролю, який можливо реалізувати лише за наявності дієвого механізму планування раціональної структури грошових потоків з урахуванням ризиків і контролю його виконання з наявністю повноважень щодо впровадження оперативних заходів.

Реалізація першого принципу передбачає, що керівництво підприємства, маючи велику різноманітність форм звітності (рух коштів на рахунках і в касі, дебіторська і кредиторська заборгованість, бюджети податкових платежів, графіки видачі та погашення кредитів, сплати відсотків, бюджети майбутніх закупівель, що вимагають попередньої оплати, і інше) вряд чи висловить зацікавленість в створенні додаткових документів, необхідних для планування і оцінки узгодженості грошових потоків, а буде використовувати існуючу схему документообігу.

Згідно з міжнародним стандартом IAS7 звіт про рух грошових коштів, що формується за сферами діяльності підприємства і є основним джерелом інформації для аналізу грошових потоків [5,6,9].

У бізнесі існує чотири основних документа фінансової звітності, з яких можна отримати дані для подальшого аналізу діяльності підприємств (крім кредитних і бюджетних організацій) [5,9]:

- бухгалтерський баланс, де згруповані дані про активи та пасиви підприємства в грошовому вираженні;
- звіт про фінансові результати, де містяться дані про доходи, витрати і фінансові результати в сумі наростаючим підсумком з початку року до звітної дати;
- звіт про зміну капіталу, де розкривається інформація про рух статутного капіталу, резервного капіталу, додаткового капіталу, зміни величини нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) підприємства;
- звіт про рух грошових коштів, де відображена різниця між надходження та відтоком грошових коштів за певний звітний період.

Основні звіти підприємства тісно пов'язані між собою, утворюючи єдину систему звітності, яку можна представити у вигляді такої схеми (рис. 1).

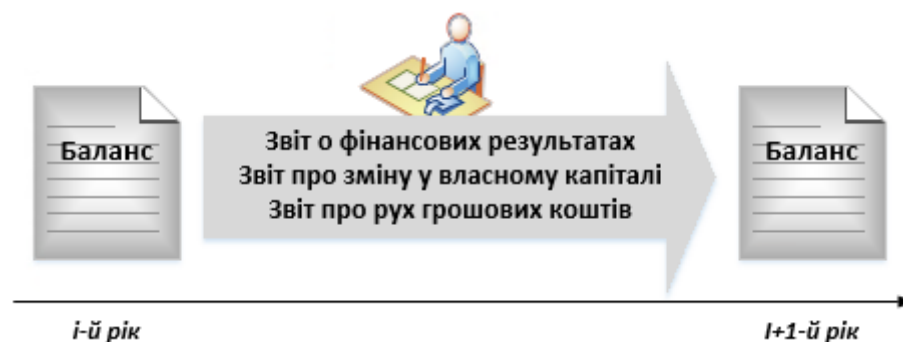

Рис. 1. Взаємозв'язок документів фінансової звітності

На відміну від бухгалтерського балансу і звіту про фінансові результати, що мають довгу історію, звіт про рух грошових коштів увійшов в фінансовий обіг в 60-і роки ХІХ століття. До середини 60-х років ХІХ століття сформувався загальний підхід до складання звіту про рух грошових коштів, який представляв собою документ про використання та джерелах фондів [5,9].

Необхідність створення такої форми звітності була обумовлена ситуацією, коли підприємство, маючи прибуток на рахунках, тим не менш, не володіло достатніми коштами для придбання нового обладнання. Щоб пояснити даний феномен один з менеджерів склав так званий порівняльний бухгалтерський баланс – основу сучасного звіту про рух грошових коштів [5,9].

На сьогоднішній день в більшості країн світу звіт про рух грошових коштів є обов'язковою частиною пакету фінансової звітності та використовується для наочного уявлення впливу поточної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства на її фінансовий стан за певний період часу [6,9].

Для керівництва підприємства практична цінність звіту про рух грошових коштів полягає в можливості як короткострокового планування діяльності підприємства, так і розробки довгострокової фінансової та інвестиційної політики, наприклад, в частині прийняття рішень щодо оцінки достатності грошових коштів необхідних для погашення короткострокової кредиторської заборгованості або щодо оцінки можливості розширення виробничих потужностей, залучення нових співробітників і т.д.

Фінансово-економічний відділ підприємства використовує дані звіту для розрахунку ліквідності, при визначенні суми дивідендів та інше.

Для інвесторів і кредиторів звіт про рух грошових коштів корисний для дослідження питання щодо ефективності менеджменту підприємства, можливості генерації на рахунках достатньої кількості грошових коштів, виплати дивідендів, погашення боргу і т.д.

Для складання звіту про рух грошових коштів (рис.1) використовуються дані балансу і звіт про прибутки і збитки.

З метою розкриття руху грошових коштів звіт про прибутки і збитки необхідно трансформувати, оскільки в даному звіті відображений факт того наскільки прибутковою або неприбутковою була для підприємства діяльність в періоді, що аналізується, але надходження і вибуття грошових коштів в поточної, інвестиційної та фінансової діяльності не представлено, тобто звіт про прибутки і збитки складається за методом нарахування, коли доходи (витрати) визнаються в періоді їх виникнення, а не в періоді надходження (вибуття) грошових коштів [4,5].

Існують два методи трансформації звіту про прибутки і збитки в звіт про рух грошових коштів [3,4,6]:

– прямий метод передбачає трансформацію кожної статті звіту про прибутки і збитки, в процесі чого визначається фактичне надходження грошових коштів та фактичні витрати;

– непрямий метод розглядає відправною точкою розрахунку величину річного прибутку (збитку) за звітний період, яку коригують, додаючи всі витрати, не пов'язані з рухом грошових коштів, та віднімаючи всі доходи, не пов'язані з грошовими потоками.

Спочатку розраховується зміни кожної балансової статті. Оформляючи в таблицю джерела утворення і споживання фондів підприємства, з'ясовується яка стаття балансу на протязі, мінімум, двох періодів була джерелом утворення грошового потоку і яка викликала його витрати.

Далі зміни відносять до джерел або споживання грошових фондів відповідно до наступних правил: джерелом грошових фондів є будь-яке збільшення статті, віднесеної до зобов'язань, до власного капіталу або будь-яке зменшення активних рахунків; споживання наявних грошей є будь-яким зменшенням на рахунку, що віднесено до зобов'язань, до власного капіталу або будь-яке збільшення активних статей балансу.

Використання підходів, описаних вище до розробки звіту про рух грошових коштів, легко використовувати для планування грошових потоків підприємства в умовах ризиків та невизначеності і впровадженні коригувальних заходів щодо забезпечення профіциту грошових коштів та необхідної платоспроможності в певний момент часу шляхом синхронізації позитивного і негативного грошового потоку [10,11]. Послідовність кроків можна представити таким чином:

1. прямим методом трансформації прогнозу про прибутки і збитки формується прогноз про рух грошових коштів;

2. формується перелік ризиків та обґрунтовується діапазон збитків при реалізації ризикової події;

3. методом моделювання випадкових величин з метою обчислення характеристик розподілів оцінюється вплив ризиків на кожне джерело і споживання грошових фондів;

4. якщо в якийсь період часу виникає ймовірність негативного потоку, то виявляється основний фактор ризику або їх сукупність, і розробляються коригувальні заходи, які необхідно впроваджувати, якщо ризикова подія реалізується.

Візуалізація запропонованого підходу до розробки системи управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності представлена на рис.2.

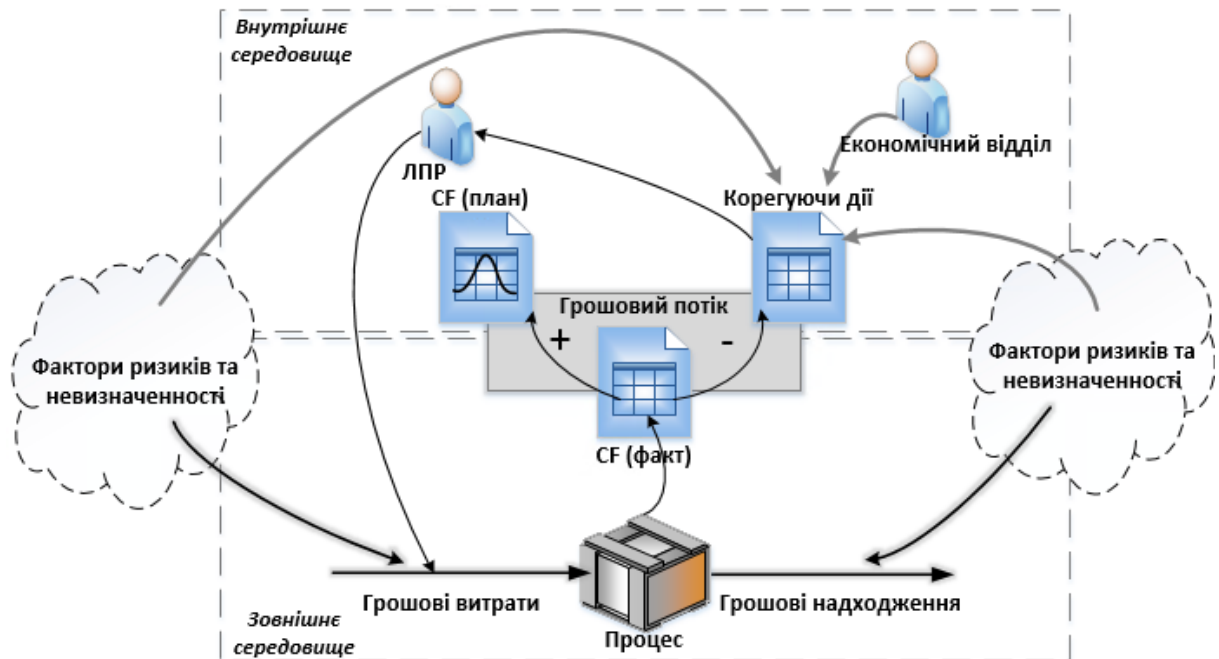

Рис. 2. Система управління грошовими потоками підприємства в умовах ризиків та невизначеності

На рис. 2 в якості системи, якою керують, виділено виробничий процес (або будь-який інший вид поточної діяльності), для забезпечення якого необхідні грошові витрати, а результатом є грошові надходження, різницю між ними становить грошовий потік. Як уже було відзначено вище, джерела фінансування та споживання схильні до впливу ризиків і невизначеності. Якщо в деякий момент часу грошовий потік залишається позитивним, то коригувальні заходи не впроваджуються, якщо ж він став негативним, то особа, яка приймає рішення на підставі раніше розробленого плану синхронізує грошові потоки (як правило, відтоки грошових коштів). Аналогічним чином даний підхід використовується для управління грошовими потоками інвестиційного та фінансової діяльності підприємства.

Таким чином, запропонована система з планування раціональної структури грошових потоків з урахуванням ризиків і контролю його виконання з наявністю повноважень щодо впровадження коригувальних заходів повністю відповідає існуючим формам аналізу діяльності підприємства, що дозволяє оперативно формувати необхідну інформацію з поточної звітності і приймати на її підставі рішення.

Література:

1. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Загородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Т.С. Смовженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 587 с.
3. Бригхем Ю. Финансовый менеджмент: полный курс в 2т. / Ю. Бригхем, Л.Гапенски; пер. с англ. Под ред. В.В. Ковалева. – СПб.: Экономическая школа, 1997. – 1120с.
4. Бланк И.А. Управление денежными потоками – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 568 с.
5. Лігоненко Л.О. Управління грошовими потоками: навч. посіб. / Л.О. Лігоненко, Г.В. Ситник – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 255с.
6. Семенова С. М. Управління грошовими потоками на підприємствах водного транспорту: обліково-аналітичний аспект: монографія / С. М. Семенова, О. М. Шпирко. – Київ: Центр учбової літератури, 2015. – 252 с.

7. Заремба Є.М. Грошові потоки підприємства: сутність і класифікація / Є.М. Заремба // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 2 (23). – С.87-92.
8. Золотарьова О. Ефективне управління рухом грошових потоків та його роль у забезпеченні фінансової стійкості промислового підприємства / О. Золотарьова, А. Місюра // Економічний аналіз. – 2012р. – Випуск 11. Частина 2. – С. 240-245.
9. Кононенко О. Анализ финансовой отчетности. 3-е изд., перераб. и доп. / О. Кононенко. – Х.: Фактор, 2005. – 156 с.
10. Ясишена В.В. Систематизація основних елементів управління грошовими потоками підприємства / Ясишена В.В., Пославська Л.І. // Економічний простір. – 2016. – №106. – С. 241-254.
11. Горбач Ю.Е. Система управления денежными потоками предприятия: требования, методика анализа и вопросы оптимизации / Горбач Ю.Е., Козлов С.М. // Вестник БНТУ (Белорусский национальный технический университет). – 2009. – № 6. – С. 91-96.